

Jannecke Wiers-Jensen

**Anvendelse av høyere utdanning fra utlandet i det
norske arbeidsmarkedet**

NIFU skriftserie nr. 33/2003

NIFU – Norsk institutt for studier
av forskning og utdanning
Hegdehaugsveien 31
0352 Oslo

ISSN 0808-4572

Forord

Denne publikasjonen presenterer et sett kommenterte tabeller utarbeidet på bakgrunn av NIFUs kandidatundersøkelse 2002. Tema er godkjenning, og anvendelse, av utdanning fra utlandet i det norske arbeidsmarkedet. Arbeidet er utført på oppdrag av Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen (NOKUT). I tråd med oppdragets mandat, er det et begrenset antall analyser som er utført, og resultatene tolkes ikke i dybden. Rapporten er skrevet av Jannecke Wiers-Jenssen. Data er tilrettelagt og vektet av Sverre Try, som også har bidratt med konstruktive kommentarer til rapportutkast.

Spørreskjemaet som er benyttet i NIFUs kandidatundersøkelse 2002 er utviklet i samarbeid med referansegruppen som ble nedsatt for prosjektet ”Overføring av kompetanse til det norske arbeidsmarkedet”. Denne består av følgende personer: Anna Fanebust (AAD), Lene Oftedal (UFD), Jan Kåre Berglid (NHO), Wendy Bjønnes (NAVO), Natacha Vallebona Rivera (NTL), Stig Arne Skjerven (ANSA), Anders Kleppe (Akademikerne), Akhenaton de Leon (OMOD), Olaf Gjerløw Aasland (legeforeningens forskningsinstitutt) og Anne Marie Hezlein/Marit Egnér (NOKUT). Vi benytter herved anledningen til å takke alle som har deltatt i denne referansegruppen.

Oslo, desember 2003

Petter Aasen
Direktør

Lars Nerdrum
Forskningsleder

Innhold

Sammendrag	7
1 Problemstillinger	9
1.1 Forskning om overføring av utdanning fra utlandet.....	9
2 Datamateriale.....	11
3 Bakgrunnsdata.....	13
3.1 Kjønn, alder, utdanningsbakgrunn	13
3.2 Hvem er de med innvandrerbakgrunn?	15
4 Godkjenning av utdanning fra utlandet.....	17
4.1 Søkt formell godkjenning av utdanning fra utlandet.....	17
4.2 Fått formell anbefaling eller godkjenning	18
4.3 Behov for tilleggsutdanning?	20
5 Arbeidsmarkedsstatus.....	21
5.1 Hovedaktivitet	21
5.2 Overkvalifiserte, undersysselsatte og mistilpassede	22
6 Kandidatenes oppfatning av arbeidsgiveres vektlegging av utenlandserfaring..	25
6.1 Fordel å ha utdanning fra utlandet?.....	25
6.2 Vektlegging av ulike aspekter ved utdanning fra utlandet	27
7 Anvendelse av utenlandserfaring i arbeidssituasjonen.....	30
8 Avslutning	34
Referanser	36
Tabell- og figuroversikter	38

Sammendrag

Denne rapporten ser på ulike aspekter ved overføring av kompetanse fra utlandet. Mer spesifikt i hvilken grad personer utdannet i utlandet søker om, og oppnår, formell godkjenning av sin utenlandske utdanning, og i hvilken grad de utenlandsutdannede får benyttet sin faglige og utenomfaglige kompetanse i det norske arbeidsmarkedet.

Hvem inngår i datamaterialet?

Datamaterialet består av personer som er uteksaminert ved utenlandske læresteder for høyere utdanning i perioden 1997-1999, men som nå er bosatt i Norge. De fleste fagområder på høyere grad er dekket, i tillegg kommer ingeniør- og helsefagutdanninger på lavere grad. Både personer med norsk bakgrunn (N= 712) og personer som er innvandret (N=328) er med i materialet, og mange av analysene skiller mellom disse to gruppene. Blant de med innvandrerbakgrunn, kommer om lag halvparten fra andre nordiske land. Få med flyktning-/asylsøkerbakgrunn inngår i materialet. De hyppigst nevnte årsakene til å flytte til Norge er at man hadde fått her, eller at man hadde familie eller kjæreste som alt bodde her.

Formell godkjenning av utdanning fra utlandet

Andelen som har søkt formell godkjenning av sin utdanning varierer sterkt med fag. Innenfor helsefagutdanninger har de aller fleste søkt om autorisasjon/profesjons-godkjenning. Blant de som tar teknisk/naturvitenskapelig utdanning på høyere nivå har nærmere halvparten søkt om formell godkjenning, hvorav de fleste har søkt direkte til norsk lærested. De aller fleste som har søkt om godkjenning, har fått søknaden innvilget. Datamaterialet gir ikke tilstrekkelig grunnlag for å si noe om hva som kjennetegner de personer som ikke får utdanningen godkjent.

Arbeidsmarkedsstatus

Ni av ti har yrkesaktivitet som sin hovedaktivitet. Arbeidsledighetsnivået blant utenlandskandidatene er relativt lavt (samlet sett under 3 prosent). Andelen mistilpassede i arbeidsmarkedet varierer med fag, og er i snitt litt høyere enn blant kandidater utdannet i Norge.

Opplevelse av arbeidsgivers syn på utdanning fra utlandet

Majoriteten har erfart at norske arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på at de har utdanning fra utlandet. Andelen er særlig høy blant de som har studert økonomi og administrasjon, men også blant de som har tatt teknisk/naturvitenskapelig utdanning på høyere nivå og de som har studert samfunnsfag er andelen høye. Blant de som har studert medisin er andelen relativt lav. De med norsk bakgrunn har i større grad opplevd at arbeidsgivere ser positivt på utenlandsutdanning. Dette kan dels forklares ved at de norske og innvandrede fordeler seg ulikt på fagområder, og at de har studert i ulike land. De med norsk

bakgrunn har i større grad enn de som har innvandret studert økonomi og studert i engelskspråklige land. De som har studert i Storbritannia og USA har i større grad enn andre opplevd at arbeidsgivere har lagt vekt på at de har utdanning fra utlandet.

Bruk av erfaringer fra utenlandsstudier i arbeidssituasjonen

De aller fleste opplever å få anvendt sin faglige kompetanse i arbeidssituasjonen. Relativt høye andeler oppgir også å få brukt språkkunnskaper i arbeidet, særlig gjelder dette de som har studert i engelskspråklige land. Blant de med norsk bakgrunn er det også en høy andel som mener de får benyttet personlige egenskaper ervervet gjennom utenlandsopphold i arbeidssituasjonen.

1 Problemstillinger

Denne rapporten tar for seg noen trekk ved hvordan høyere utdanning tatt i utlandet overføres til det norske arbeidsmarkedet. Analysene er basert på spørreskjemadata fra NIFUs kandidatundersøkelse 2002. Utvalget som analyseres består av personer som er uteksaminert fra høyere læresteder i utlandet, men som nå er bosatt i Norge. Både personer med norsk bakgrunn og personer med innvandrerbakgrunn inngår i materialet (nærmere beskrivelse av datamaterialet følger i kapittel 2). Det fokuseres på hvilke erfaringer personer med høyere utdanning fra utlandet har gjort seg på det norske arbeidsmarkedet. De fire hovedspørsmålene som belyses er:

- Har de søkt, og fått godkjenning av, utdanning fra utlandet?
- Hvilken hovedaktivitet hadde de i november 2002 (3,5 – 5 år etter avsluttet utdanning)?
- Hvilken betydning opplever de at utenlandserfaring har for arbeidsgiver?
- Får de benyttet erfaringene fra utenlandsstudier i sitt arbeid?

I tillegg til disse hovedtemaene, vil rapporten vise bakgrunnsinformasjon om respondentene, blant annet hvilke land de utenlandsutdannede har sin utdanning fra og fordelingen på ulike typer utdanninger.

Definisjoner av norsk bakgrunn og innvandrerbakgrunn

I mange tabeller skilles det mellom de som har norsk bakgrunn og de som er innvandret til Norge, ettersom disse gruppene er nokså ulike. For enkelhets skyld har vi valgt å omtale disse to kategoriene som norsk bakgrunn og innvandrerbakgrunn. Med norsk bakgrunn mener vi personer som er født i Norge, med norske foreldre (én eller begge), og som har studert i utlandet med støtte fra Statens Lånekasse for utdanning. Med innvandrere/innvandrerbakgrunn mener vi personer med to utenlandske foreldre. Sistnevnte gruppe består både av innvandrere som har bosatt seg i Norge etter endt utdanning (førstegenerasjonsinnvandrere), og personer som er født i Norge, men har to utenlandske foreldre (andregenerasjonsinnvandrere). De fleste innvandrerne i materialet er førstegenerasjonsinnvandrere. I kapittel 3 beskrives disse gruppene nærmere.

1.1 Forskning om overføring av utdanning fra utlandet

Norge har lange tradisjoner for å sende studenter utenlands, og har en høyere andel av sin studentmasse i utlandet enn de fleste andre land. Av OECD-land er det kun Luxembourg, Island, Irland og Hellas som har en høyere andel utenlandsstudenter enn Norge (Tremblay 2002). Til tross for dette, foreligger det lite kunnskap om hva som skjer med norske utenlandsstudentene *etter* endt utdanning. Vi vet ikke om de får arbeid i tråd med sin utdanning, og vi vet ikke i hvilken grad de får anvendt utenomfaglige ferdigheter, som språk- og kulturkunnskap, i arbeidssituasjonen. Det foreligger heller ikke systematisert kunnskap om

i hvilken grad de som har studert i utlandet søker formell godkjenning av sin utdanning fra utlandet.

Også i internasjonal sammenheng, finnes det begrenset med forskning på utbytte av utdanning fra utlandet. I vestlige land har denne type forskning oftest konsentrert seg om utveklingsstudenter. Blant nyere forskning på området kan vi nevne at Jahr & Teichler (2000) finner at europeiske studenter som har hatt et utenlandsopphold, i høyere grad enn de som kun har studert innenlands, har arbeidsoppgaver med internasjonalt tilsnitt, og en høyere andel arbeider i privat sektor. Studien kontrollerer imidlertid ikke for fagfelt. Zadeh (1999) har undersøkt svenske studenter som har tatt hele eller deler av utdanningen i utlandet, og finner at de som har deltatt på utveklingsprogram har større suksess på det svenske arbeidsmarkedet enn dem som har reist utenlands på egenhånd. Ball og Chik (2001) har sammenlignet malaysiske studenter som har studert i utlandet med malaysiske studenter som har tatt utdanning i Malaysia. De finner ingen effekt av utdanningens opprinnelsesland for lønnsnivå (i Malaysia).

Studier av innvandreneres situasjon på det norske arbeidsmarkedet inkluderer i liten grad utdanning eller erfaring fra utlandet, (se for eksempel Longva og Raaum 1998, Hayfron 2001, Støren 2002). Raaum (1999) har imidlertid inkludert utdanning fra utlandet i en studie av et begrenset utvalg ikke-vestlige innvandrere, og finner at inntektseffekten av utdanning fra utlandet er liten.

Internasjonale studier som ser på betydningen av utdanning fra ulike land, tyder på at utdanning som er tatt i utlandet gir dårligere uttelling enn utdanning tatt i vertslandet. Dette er vist for USA (Funkhouser & Trejo 1995, Bratsberg & Ragan 2002), for Canada (Krahn mfl. 2000) og for Israel (Friedberg 2000). Studiene viser også at utbytte av utdanning avhenger av hvor den er tatt, med særlig lavt utbytte for utdanning fra Afrika eller Asia/land med lavt BNP (Friedberg 2000, Bratsberg & Ragan 2002).

Gjennom Kandidatundersøkelsen 2002 har vi samlet inn data som kan gi innsikt i arbeidsmarkedstilpasning og grad av overførbarhet av utdanning fra utlandet til det norske arbeidsmarkedet. Denne rapporten tar for seg et lite knippe av de variabler vi har mulighet til å analysere, og er den første publisering av resultater fra Kandidatundersøkelsen 2002, utover en nettpublikasjon (<http://www.nifu.no/kandidat/kandund2002/startside2002.html>).

2 Datamateriale

Datamaterialet er hentet fra NIFUs kandidatundersøkelse 2002. Dette er en spørreskjemaundersøkelse om ulike aspekter ved overgangen fra høyere utdanning til arbeid. Undersøkelsen omfatter kandidater med høyere grad (hovedfagsnivå eller tilsvarende)¹, samt siviløkonomer, ingeniører, fysioterapeuter og sykepleiere som ble uteksaminert i løpet av perioden 1997- 1999. Undersøkelsen ble gjennomført i midten av november 2002, det vil si 3½ -5 år etter eksamen. Det ble sendt to purringer.

Kandidatundersøkelsen 2002 skiller seg fra tidligere års kandidatundersøkelser ved at den inneholder informasjon om både kandidater uteksaminert i Norge og kandidater uteksaminert i utlandet, og kandidater med hhv. norsk bakgrunn og innvandrerbakgrunn. Designet for undersøkelsen framgår av tabell 2.1.

Tabell 2.1 Grupper inkludert i kandidatundersøkelsen 2002

		BAKGRUNN	
		Norsk	Utenlandsk
UTEKSAMINERINGS- LAND	Norge	A	B
	Utlandet	C	D

I denne rapporten benytter vi kun informasjon om de som er uteksaminert i utlandet, altså gruppe C og D i tabellen ovenfor. Gruppe C består av personer med norsk bakgrunn, som har tatt hele eller deler av utdanningen sin ved et utenlandsk lærested, og som har sine avsluttende eksamenspapirer fra utlandet. Gruppe D, altså de som har utenlandsk bakgrunn, er en heterogen gruppe. Den består av både flyktninger/asylsøkere, personer som har flyttet til Norge fordi de hadde familie eller kjæreste i landet og personer som har flyttet til Norge fordi de hadde tilbud om jobb her, og personer som er oppvokst i Norge, og har tatt utdanning i utlandet med støtte fra Lånekassen. For nærmere beskrivelse av sammensetningen av denne gruppen, se kapittel 3.

Utvalget av norske kandidater fra utenlandske læresteder er trukket fra Lånekassens tildelingsfil. Populasjonen av utenlandskandidater inkluderer dermed de som har tatt opp lån gjennom Statens lånekasse for utdanning for å finansiere utenlandsstudiene. Kandidater med innvandrerbakgrunn fra utenlandske læresteder inngår også i utvalget, identifisert gjennom kobling av ulike registre i SSB. Utdanningsopplysningene er hentet fra Utdanningsregisteret (befolkningens høyeste utdanning). Innvandrernes utdanningsnivå er her supplert med data fra en omfattende spørreundersøkelse blant innvandrere i forbindelse med folke- og boligtellingsen i 2001 (se Dalheim 2001, Lie 2003). Dette gir nye muligheter til å skille

¹ De fleste typer høyere grads utdanninger er med, men ikke alle. Enkelte utdanninger som relativt få nordmenn tar i utlandet er utelatt. Den største av disse gruppene er jus.

mellom utdanning tatt i utlandet og utdanning tatt i Norge, som tidligere undersøkelser ikke har kunnet gjøre.

Svarprosenten er 47 for de med norsk bakgrunn og 42 for de som har innvandret. Dette er en vesentlig lavere respons enn NIFU vanligvis får på sine kandidatundersøkelser, og også lavere enn for den største gruppen som inngår i Kandidatundersøkelsen 2002 (personer med norsk bakgrunn som er utdannet i Norge har en svarprosent på 61). Den lave svarprosenten for de grupper som inngår i vårt utvalg, kan skyldes ulike forhold. For det første, var det et omfattende spørreskjema. For det andre, kan bruken av forskjellige kilder for å definere de ulike populasjonsgruppene ha ført til at enkelte personer som ikke inngår i målgruppen for undersøkelsen, likevel har fått tilsendt spørreskjema. For det tredje, kan den lave svarprosenten skyldes at undersøkelsen omfatter personer som det er vanskelig å få tak i, f.eks. på grunn av stor geografisk mobilitet, og grupper hvor det tradisjonelt er lav svarprosent. For det fjerde kan det tenkes at enkelte av de innvandrede kandidatene har unnlatt å svare p.g.a. språklige problemer, selv om det var anledning til å få tilsendt en engelsk versjon av spørreskjemaet. Det er også verd å merke seg at oppslutningen om spørreskjemaundersøkelser generelt viser en nedadgående trend. I tabellene er data vektet for å korrigere for forskjeller i trekk sannsynlighet og svarprosent i ulike grupper (kandidatgruppe og kjønn). Resultatene må likevel ses i lys av den lave responsen innenfor enkeltgrupper.

Etter vektning har vi valgt å ekskludere de som oppgir å være bosatt i utlandet fra analysene, ettersom fokuset er på tilpasning til det norske arbeidsmarkedet. Dette gjelder i alt 231 personer, 17 i gruppen som har innvandret og 214 personer blant de norske. Materialet som analyseres består således av 1040 personer, 712 personer med norsk bakgrunn og 328 med utenlandsk bakgrunn. Antall kandidater som oppgis i tabellene er absolutte tall.

3 Bakgrunnsdata

I dette kapitlet redegjøres det for bakgrunnsinformasjon om respondentene: kjønn, alder, utdanningstype og hvor utdanningen er tatt. Vi skal også se litt nærmere på de som inngår i kategorien ”innvandrerbakgrunn”.

3.1 Kjønn, alder, utdanningsbakgrunn

De to hovedgruppene som inngår i undersøkelsen skiller seg fra hverandre på flere områder. Kvinneandelen er høyere blant de med innvandrerbakgrunn (55 prosent) enn blant de med norsk bakgrunn (45 prosent). Gjennomsnittsalderen for de som har innvandret er noe høyere for de som er innvandret (ca. 31,7 mot 30,5 år), og aldersspredningen er større. Tabell 3.1 viser respondentenes fordeling på utdanningstype.

Tabell 3.1 Utdanningstype, detaljert

	Norsk bakgrunn	Innvandrerbakgrunn	Total	N
1 Siviløkonom	24,4	12,6	21,4	157
2 Høyere økonomisk/administrativ utd.	9,2	4,2	7,9	60
3 Sivilingeniør	15,5	14,3	15,2	164
4 Ingeniør	1,1	7,6	2,8	24
5 Matematisk/naturvitenskapelig. utd.	2,0	5,9	3,0	38
6 Samfunnsviter	5,7	3,4	5,1	49
7 Samfunnsøkonom	1,4	0,8	1,3	8
8 Psykolog	1,1	0,8	1,1	13
9 Filolog	0,6	1,7	0,9	11
10 Humanist	1,7	3,4	2,1	25
11 Teolog		0,8	0,2	3
12 Kunstfaglig utd.	3,7	2,5	3,4	40
13 Lege	6,0	6,7	6,2	90
14 Tannlege	0,6	2,5	1,1	15
15 Farmasøyt	0,6	0,8	0,6	7
16 Veterinær	1,7		1,3	20
17 Fysioterapeut	8,3	3,4	7,1	87
18 Sykepleier	7,4	15,1	9,4	123
19 Annet	8,9	13,4	10,0	105
Sum	100	100	100	1039

Tabell 3.1 viser at det er en relativt høy andel med økonomisk utdanning i datamaterialet. Særlig gjelder dette de med norsk bakgrunn. Blant de som har innvandret finner vi relativt høye andeler innenfor sykepleie og teknisk/naturvitenskapelige utdanninger. Den lave andelen med ingeniørutdanning (lavere nivå) blant de med norsk bakgrunn, må ses i sammenheng med at denne type utdanninger i utlandet i liten grad har vært støtteberettiget i Lånekassen.

I tabell 3.2 har vi redusert antall utdanningskategorier til 9.² Det er disse vi benytter i de analysene der vi kontrollerer for fag.

Tabell 3.2 Utdanningstype, 9 kategorier

Utdanningstype	Norsk bakgrunn	Innvandrerbakgrunn	Total	N
Teknisk/naturvitenskapelig utd. på høyere nivå	17,5	19,7	18,1	202
Økonomiske og administrative fag	33,6	17,1	29,5	217
Samfunnsfag	8,3	5,1	7,5	70
Humaniora	2,3	5,1	3,0	39
Medisin	6,0	6,8	6,2	90
Andre helsefag på høyere nivå	2,6	3,4	2,8	42
Helsefag lavere nivå	16,1	18,8	16,8	210
Ingeniørfag, lavere nivå	1,1	7,7	2,8	24
Annet	12,4	16,2	13,3	145
Total	100	100	100	1039

Tabell 3.3 viser hvilket land kandidatene har sine eksamenspapirer fra.³ Det framgår at over halvparten av de med norsk bakgrunn har sin utdanning fra Storbritannia og USA. Resten av de med norsk bakgrunn fordeler seg omtrent likt på henholdsvis nordiske og andre europeiske land, mens kategorien "Annet" utgjør en svært lav andel. Dette må ses i sammenheng med tidspunktet for når disse kandidatene ble uteksaminert (1997-1999). I dag er Australia det land som har flest norske studenter (Lånekassen 2003), men studentstrømmen dit skjøt først fart i siste halvdel av 1990-tallet. Det finnes derfor relativt få personer med eksamenspapirer fra Australiske steder for de kohorter som studeres her i denne undersøkelsen (uteksaminert 1997-1999). Blant de med innvandrerbakgrunn er det få som har eksamenspapirer fra engelskspråklige land. Norden er den dominerende region, men det er også en del som har bakgrunn fra andre ikke-engelsktalende deler av Europa.

² Kategoriene i tabell 3.2 består av følgende kategorier fra tabell 3.1: Teknisk/naturvitenskapelig utd. på høyere nivå (3 og 5), økonomiske og administrative fag (1 og 2), samfunnsfag (6,7 og 8), humaniora (9,10,11), medisin (5), andre helsefag på høyere nivå (14,15,16), helsefag lavere nivå (17,18) ingeniørfag, lavere nivå (4) og annet (12 og 19).

³ En del av kandidatene har tatt deler av utdanningen fra andre land, men vi valgt å fokusere på uteksamineringsland.

Tabell 3.3 Uteksamineringsregion. Prosent

	Norsk bakgrunn N=712	Innvandrer- bakgrunn N=328	Totalt N=1040
Norden	19	50	27
Storbritannia	36	8	29
Europa ellers	20	25	21
USA	21	5	17
Annet/ikke oppgitt	5	13	7
Sum	100	100	100

3.2 Hvem er de med innvandrerbakgrunn?

Som nevnt i innledningkapitlet, er de som har innvandret en heterogen gruppe. Tabell 3.4 viser årsakene respondentene har oppgitt for at de har flyttet til Norge.

Tabell 3.4 Innvandringsårsak. Prosent. N= 312

Innvandringsårsak	Prosent
Fulgte med foreldre eller familie som flyttet til Norge	4
Flyttet etter foreldre/familie/ektefelle som allerede var i Norge (familiegjenforening)	7
Flyktning/asylsøker	4
For å ta utdanning i Norge	7
Fordi jeg hadde fått jobb i Norge	37
På grunn av de generelle arbeidsmulighetene i Norge	7
Fordi jeg hadde kjæreste i Norge	25
Andre årsaker	9
Sum	100

En drøy tredel oppgir at de flyttet til Norge fordi de alt hadde fått jobb her. Omtrent like mange oppgir at de flyttet til Norge på grunn av at de hadde familie eller kjæreste som alt bodde her, eller at de flyttet hit sammen med familie. På spørsmål om statsborgerskap på undersøkelsestidspunktet, oppgir om lag halvparten andre nordiske land, og klart flest kommer fra Sverige (se tabell 3.5.).

Gruppen av høyt utdannede fra utlandet i vårt utvalg består med andre ord i betydelig grad av personer fra våre naboland. Flyktninger og asylsøkere utgjør en svært liten andel av materialet. Fire av fem oppgir å ha flyttet til Norge i 1997 eller senere.

Tabell 3.5 *Statsborgerskap ved undersøkelsestidspunkt blant kandidater med innvandrerbakgrunn. Prosent. N=328*

Statsborgerskap	Prosent
Norsk	7
Svensk	31
Annet nordisk	16
Tysk	11
Annet europeisk	19
Annet	8
Ikke oppgitt	8
Sum	100

4 Godkjenning av utdanning fra utlandet

Gradsstruktur og faginnhold i utdanninger kan være nokså annerledes i utlandet enn i Norge. I en del tilfeller er det helt nødvendig å få en formell godkjenning av sin utdanning. Dette gjelder de fleste høyere utdanninger innen helsesektoren. Eksempelvis må leger som er utdannet i utlandet ha autorisasjon eller midlertidig lisens for å kunne praktisere i Norge. For mange andre utdanninger er ikke formell godkjenning påkrevd, men kan være hensiktsmessig. Eksempelvis er det ganske vanlig å søke Norges Handelshøyskole om å få benytte siviløkonomtittelen på økonomiutdanning fra utlandet, og NTNU om å få benytte tittelen sivilingeniør. Noen oversikt over i hvilken grad personer utdannet i utlandet har søkt, og fått, formell godkjenning av sin utdanning i Norge, har hittil ikke foreligget. I Kandidatundersøkelsen 2002 er det imidlertid stilt spørsmål om dette.

4.1 Søkt formell godkjenning av utdanning fra utlandet

Kandidatene ble stilt spørsmål om de hadde søkt om formell godkjenning av sin høyere utdanning fra utlandet. Halvparten av respondentene har *ikke* søkt formell godkjenning for sin utdanning fra utlandet. Det er flere med norsk bakgrunn enn med innvandrerbakgrunn som ikke har søkt.

Blant dem som har søkt, er det mest vanlig å ha søkt om autorisasjon/ profesjongodkjenning. Mange har også søkt om godkjenning gjennom å søke direkte til norsk universitet eller høyskole, mens en relativt lav andel oppgir å ha søkt gjennom NAIC.⁴ Noen få av respondentene har søkt om godkjenning mer enn ett sted.

Tabell 4.1 Andel som har søkt om formell godkjenning av utdanning fra utlandet. N=1040

	Norsk bakgrunn N = 712	Innvandrer- bakgrunn N= 328	Total N=1040
Nei	54	45	51
Ja, har søkt direkte til norsk universitet/høyskole	20	15	19
Ja har søkt gjennom NAIC	2	6	3
Ja, har søkt om autorisasjon/profesjongodkjenning	27	31	26
Ubesvart	3	3	3

⁴ National Academic Information Centre. Informasjonssenter for godkjenning av høyere utdanning fra utlandet opprettet av KUF i 1991. Senteret var først lokalisert til UiO og senere innlemmet i Norgesnettrådets sekretariat (1.1.1999). Da sistnevnte ble nedlagt 31.12.2002, ble også NAIC nedlagt og arbeidsoppgavene flyttet til NOKUT v/Seksjon for utenlandsk utdanning. Senteret tok imot søknader om godkjenning av utenlandsk utdanning, ga en anbefaling vedrørende godkjenning og videresendte evt. saker til rett godkjenningsmyndighet.

Det er relativt store variasjoner mellom fag i andelen som søker godkjenning. Andelen på ulike fag som har søkt noen form for formell godkjenning framgår av tabell 4.2.

Tabell 4.2 Andel som har søkt godkjenning av utdanning fra utlandet. Prosent.

Utdanningstype	Prosent som har søkt godkjenning	N
Teknisk/naturvitenskapelig utd. på høyere nivå	45	202
Økonomiske og administrative fag	26	217
Samfunnsfag	23	70
Humaniora	33	39
Medisin	97	90
Andre helsefag på høyere nivå	93	42
Helsefag lavere nivå	94	210
Ingeniørfag, lavere nivå	17	24
Annet	27	145
Total	47	1039

Andelene som har søkt godkjenning er svært høye innenfor medisin og andre helsefag, og relativt lave innenfor ingeniørfag, økonomiske og administrative fag, samfunnsfag og Annet.

Det er også fagforskjeller i hvilken *type* godkjenning som søkes. Høyest andel som har søkt godkjenning direkte til norsk lærested, finner vi blant de som har tatt teknisk/naturvitenskapelig utdanning på høyere nivå, 41 prosent, og blant de som har tatt økonomisk utdanning, 22 prosent (se vedleggstabell A). Høyest andel som har søkt profesjonsutdanning/autorisasjon finner vi innenfor helsefag. 93 prosent av de med medisinutdanning, 85 prosent av de med annen helsefaglig utdanning på høyere nivå og 89 prosent av de med helsefagutdanning på lavere nivå oppgir å ha søkt slik godkjenning (se vedleggstabell B). Andelen som har søkt NAIC om godkjenning er så lav (3 prosent) at det ikke er forsvarlig å bryte resultatene ned på fag.

4.2 Fått formell anbefaling eller godkjenning

De som svarte positivt på spørsmålet om de hadde *søkt* formell godkjenning, fikk oppfølgingsspørsmål om hvorvidt de hadde fått utdanningen godkjent. Det er kun tre prosent av de som faktisk søker om godkjenning som ikke oppnår dette.

Tabell 4.3 Andel som har fått anbefaling/godkjenning. Prosent. N= 1040

	Hele utdanningen	Deler av utdanningen	Ikke søkt/ ikke godkjent
Fått anbefaling/godkjenning fra norsk universitet/høgskole	21	3	77
Fått anbefaling fra NAIC	3	1	97
Fått autorisasjon/profesjonsgodkjenning	27	1	73
Fått lisens for begrenset yrkesutøvelse	2	0	98
Søkt, men ikke fått godkjenning	3	0	97

Den neste tabellen viser forskjeller i andelen som får utdanningen godkjent blant de med norsk bakgrunn vs. innvandrerbakgrunn. Prosentandelene for de som ikke har søkt er utelatt fra tabellen.

Tabell 4.4 Andel som har fått godkjent utdanning blant kandidater med norsk bakgrunn og innvandrerbakgrunn. Prosent.

	Norsk bakgrunn N=712		Innvandrerbakgrunn N=328	
	Andel av utd.		Andel av utd.	
	Hele	Deler	Hele	Deler
Andel som har fått anbefaling/ godkjenning fra norsk universitet/høgskole	23	2	15	4
Andel som har fått anbefaling fra NAIC	2	0	4	2
Andel som har fått autorisasjon/profesjonsgodkjenning	26	0	29	1
Andel som har fått lisens for begrenset yrkesutøvelse	1	0	2	1
Ikke godkjent	3	0	3	0

Vi ser at det er noe en større andel av de med norsk bakgrunn enn de med innvandrerbakgrunn som har søkt og fått godkjenning fra norsk universitet/høgskole. Tabellene ovenfor kan imidlertid ikke ses isolert fra fagområde. Som det framgikk av tabell 3.2, har de norske og de innvandrede en noe ulik fordeling på utdanningsbakgrunn. Men også innenfor de fagområder der det synes mest vanlig å søke norsk lærested om godkjenning (høyere teknisk/naturvitenskapelig utdanning og økonomisk/administrativ utdanning) synes det å være en høyere andel innvandrede enn norske som har søkt godkjenning. Denne sammenhengen er imidlertid ikke statistisk signifikant.

4.3 Behov for tilleggsutdanning?

Kandidatene er også stilt spørsmål om hvorvidt tilleggsutdanning er nødvendig for å få godkjent utdanningen sin. Resultatene framgår av tabell 4.5.

Tabell 4.5 *Andel som hevder det kreves tilleggsutdanning for å få utdanningen godkjent i Norge. Prosent.*

	Norsk bakgrunn N=690	Innvandrerbakgrunn N=296
Ja	12	17
Nei	88	83

Det er særlig innenfor medisin at det er en høy andel som oppgir at tilleggsutdanning er nødvendig. Om lag halvparten av både de norske og de innvandrede hevder at tilleggsutdanning kreves. Dette må ses i sammenheng med en rekke ulike krav til å få medisinsk utdanning fra utlandet godkjent i Norge. Eksempelvis må de som tar utdanningen i utlandet, men turnustjenesten i Norge ta et 5-6 ukers tilleggskurs for utenlandsmedisinere. Videre kreves det medisinsk fagprøve for de som har studert utenfor EØS-området, og alle som har annet enn norsk dansk og svensk som morsmål må avlegge språkprøve (<http://www.med.uio.no/medfak/utenlandsmed/tilleggsutdanning.html>).

Tabell 4.6 viser hvor lang tilleggsutdanning som kreves. Vi ser at andelen som mener det er nødvendig med tilleggsutdanning over et år er høyere blant de med innvandrerbakgrunn enn de med norsk bakgrunn.

Tabell 4.6 *Omfang av nødvendig tilleggsutdanning. Prosent.*

	Norsk bakgrunn N=90	Innvandrerbakgrunn N=52
Mindre enn 1 måned	18	17
1-3 måneder	20	11
3 -12 måneder	45	22
Mer enn ett år	18	50
Sum	100	100

5 Arbeidsmarkedsstatus

Kandidatundersøkelsen 2002 fanger opp den kortsiktige karrieren i arbeidslivet, og fokuserer på overføring og tilpasning av utdanning til arbeidsmarkedet. Kandidatene som inngår i denne undersøkelsen er utdannet i en høykonjunktur (1997-1999). Undersøkelsen er imidlertid gjennomført i en periode med stigende arbeidsledighet i Norge (2002).

Undersøkelsen inneholder relativt detaljert informasjon om karriereløp og arbeidsmarkedsstatus på ulike tidspunkt i løpet av de 3,5 – 5 første år av karrieren. Her skal vi imidlertid konsentrere oss om arbeidsmarkedsstatus på undersøkelsestidspunktet.

5.1 Hovedaktivitet

I spørreskjemaet er respondentene bedt om å oppgi hvilken hovedaktivitet de hadde i uken 11.-17.november 2002. Tabell 5.1 viser at andelen som hovedsakelig betrakter seg som yrkesaktive er drøyt 90 prosent i begge grupper. Andelen yrkesaktive varierer med utdanningsbakgrunn. Høyest andel finner vi innenfor medisin (97 prosent), og lavest innenfor humaniora (71 prosent), men for sistnevnte gruppe er tallgrunnlaget lite.

Tabell 5.1 Hovedaktivitet i uken 11-17.11 2003. Prosent.

	Norsk bakgrunn N=712	Innvandrer- bakgrunn N=340	Total N=1040
Yrkesaktiv	90	91	90
Student/skoleelev	5	3	4
Hjemmearbeidende uten lønn	1	3	1
Arbeidsledig	3	2	3
Annet	3	3	2
Sum	100	100	100

Andel arbeidsledige er relativt lav, til tross for at arbeidsledighetsdefinisjonen i denne undersøkelsen er mer omfattende enn i NIFUs ordinære ½ -års-undersøkelser og i AKU (Arbeidskraftsundersøkelsene, SSB). Det er her ikke noe søkerkriterium (aktiv arbeidssøker) eller disponibilitetskrav (kan påta seg arbeid) for å bli regnet som arbeidsledig.

Det finnes også noen personer som ikke oppgir yrkesaktivitet som hovedaktivitet, men som likevel er sysselsatte. Sysselsatte omfatter alle som oppfattet seg som hovedsakelig yrkesaktive eller utførte minst én times inntektsgivende arbeid i uka 11.-17.11.2002 eller hadde et inntektsgivende arbeid som de var midlertidig borte fra i undersøkelsesuka. Som sysselsatte regnes også de som var i enkelte arbeidsmarkeds/sysselsettingstiltak. Denne definisjonen følger de anbefalingene som Den internasjonale arbeidstakerorganisasjonen (ILO) har gitt for utarbeiding av arbeidsmarkedsstatistikk og er i samsvar med den offisielle

definisjonen som SSB bruker i sin arbeidskraftundersøkelse (AKU). Andelen sysselsatte er totalt 93 prosent i begge grupper.

Vi har også undersøkt om det er forskjeller i hovedaktivitet etter hvorvidt man har søkt godkjenning av utdanning eller ikke. Vi ser at andel yrkesaktive er omtrent lik i de to gruppene. Det er en noe høyere andel hjemmearbeidende uten lønn og arbeidsledige blant dem som ikke har søkt godkjenning, men disse sammenhengene er ikke signifikante.

Tabell 5.2 Hovedaktivitet i uken 11-17.11 2003 etter om man har søkt godkjenning eller ikke. Prosent.

	Ikke søkt godkjenning N=494	Søkt godkjenning N=546	Total N=1040
Yrkesaktiv	90	91	90
Student/skoleelev	4	5	4
Hjemmearbeidende uten lønn	4	1	1
Arbeidsledig	4	2	3
Annet	2	2	2
Sum	100	100	100

5.2 Overkvalifiserte, undersysselsatte og mistilpassede

Overkvalifiserte

De sysselsatte er også stilt spørsmål om hvorvidt arbeidsoppgavene krever utdanning på samme nivå som hovedutdanningen sin. Totalt 11 prosent av de sysselsatte oppgir å ha arbeid som ikke krever høyere utdanning (10 prosent av de norske og 14 prosent av de som har innvandret). De i denne gruppen som oppgir at årsaken til at de hadde jobb på et nivå som ikke krever høyere utdanning er at ”det ikke har vært mulig å få arbeid i samsvar med utdanningen”, defineres som overkvalifiserte. I alt tre prosent faller innenfor denne kategorien.

Undersysselsatte

Denne gruppen omfatter alle sysselsatte som ikke er overkvalifisert og som jobber deltid fordi det ikke har vært mulig å få heltidsarbeid (ufrivillig deltid). I alt 1,3 prosent faller innenfor denne kategorien

Mistilpassede

Andelen mistilpassede i arbeidsmarkedet regnes ut ved å legge sammen overutdannede, undersysselsatte og arbeidsledige. Det er verd å merke seg at definisjonen av mistilpassede i denne undersøkelsen ikke fullt ut samsvarer med den definisjonen som NIFU vanligvis bruker i sine ordinære ½ -års-undersøkelser (f.eks. kandidatundersøkelsen 2001). Dette skyldes både at definisjonen av arbeidsledighet er videre enn vanlig, og at definisjonen av ”overkvalifisert” som benyttes her er forskjellig fra definisjonen av ”irrelevant arbeid” som benyttes i de ordinære ½ -års-undersøkelsene. Tabell 5.3 viser fordelingen på ulike former for mistilpasning.

Tabell 5.3 *Mistilpasning blant kandidater i arbeidsstyrken. Prosent.*

	Arbeidsledige	Over- utdannede	Under- sysselsatte	Samlet mistilpasning	N
Norsk bakgrunn	2,7	2,9	1,1	6,6	712
Innvandrerbakgrunn	1,8	3,4	1,7	6,8	322
Total	2,5	3,0	1,3	6,7	1034

Til sammenligning kan det nevnes at andelen mistilpassede blant kandidater utdannet ved norske læresteder er 5,3 prosent (<http://www.nifu.no/kandidat/kandund2002/tabell3.html>).

Andelen mistilpassede varierer med type utdanning. Som det framgår av tabell 5.4 er det ingen mistilpasning blant de som har studert medisin, mens andelen er noe over ti prosent blant de som har studert økonomiske og administrative fag.

Tabell 5.4 *Andel mistilpassede etter fagområde. Prosent.*

Utdanningstype	Andel mistilpassede	N
Teknisk/naturvitenskapelig utd. på høyere nivå	1,2	202
Økonomiske og administrative fag	10,3	215
Samfunnsfag	5,9	69
Humaniora	7,1	38
Medisin	0	90
Andre helsefag på høyere nivå	7,7	42
Helsefag lavere nivå	5,1	210
Ingeniørfag, lavere nivå	8,3	24
Annet	9,7	143
Total	6,5	1033

Variasjon i andel mistilpassede mellom fag er noe vi også finner blant kandidater uteksaminert ved norske læresteder. Ingeniører, humanister og samfunnsvitere er blant de som

har høyest andel mistilpassede blant dem som er utdannet i Norge
(<http://www.nifu.no/kandidat/kandund2002/tabell3.html>)

Vi har også undersøkt om det er forskjeller i andel mistilpassede mellom de som har søkt og de som ikke har søkt godkjenning av utdanningen. Resultatene viser at andelen mistilpassede er signifikant høyere blant de som ikke har søkt (8,5 prosent) enn de som har søkt (4,6 prosent). Dette bør imidlertid ikke tolkes dit hen at formell godkjenning øker sjansen for relevant arbeid. Blant annet må dette ses i sammenheng med fagområde.

6 Kandidatenes oppfatning av arbeidsgiveres vektlegging av utenlandserfaring

Internasjonal kompetanse framheves ofte som positivt, og i Norge er en høy andel utenlandsstudenter et utdanningspolitisk mål (St. meld. nr. 19 1996-97, St. meld nr. 27 2000-2001). I tillegg til faglig kompetanse, kan man gjennom et utenlandsopphold også tilegne seg språkkunnskaper og innsikt i ulike sider ved vertslandets kultur. I dette kapitlet skal vi se på hvordan de som har opplevd at arbeidsgivere ser på deres utenlandserfaring.

6.1 Fordel å ha utdanning fra utlandet?

Tidligere forskning blant norske studenter i utlandet viser at studentene selv mener det er en klar fordel å studere i utlandet framfor i Norge, både av faglige og utenomfaglige årsaker (Wiers-Jenssen 1999, 2003). Et overveiende flertall av utenlandsstudentene forventer også at norske arbeidsgivere vil se positivt på at de har tatt utdanning i utlandet. En undersøkelse blant norske økonomi- teknologi- samfunnsfag- og sykepleiestudenter som studerte i utlandet i 2002 viser at om lang halvparten av disse trodde arbeidsgivere vil betrakte det som en ”stor fordel” at de har studert utenlands, mens ytterligere 38 prosent trodde arbeidsgivere ville betrakte det som ”litt fordel” (Wiers-Jenssen 2003). I hvilken grad en slik optimisme vedvarer i møte med det norske arbeidsmarkedet, har vi tidligere ikke hatt kunnskap om. I Kandidatundersøkelsen 2002 er det imidlertid spurt om hvorvidt tidligere utenlandsstudenter har opplevd at arbeidsgivere i Norge har vurdert det som positivt at de har utdanning fra utlandet. Av tabell 6.1 framgår det at mange har erfart at arbeidsgivere har lagt positiv vekt på utdanning fra utlandet.

Tabell 6.1 *Opplevelse av hvorvidt norske arbeidsgivere har vurdert det som fordelaktig å ha utdanning fra utlandet. Prosent.*

	Norsk bakgrunn N=711	Innvandrer- bakgrunn N=314	Totalt N=1025
Stor fordel	33	19	29
Litt fordel	40	25	36
Uten betydning	18	32	21
Litt ulempe	3	6	4
Stor ulempe	0	5	2
Vet ikke/ikke aktuelt	6	13	8

Nærmere tre av fire av de med norsk bakgrunn har erfart at arbeidsgivere har vurdert det som en fordel at de har utdanning fra utlandet, mens dette gjelder under halvparten av de som har innvandret. Sammenlignet med undersøkelser foretatt blant studenter, synes de

ferdigutdannede kandidatene likevel å ha en noe mer nøkternt syn på hvordan arbeidsgivere vurderer utdanning fra utlandet. Det er uansett verd å merke seg at det er flere som har positive enn negative erfaringer, også blant de med innvandrerbakgrunn.

I hvilken grad man har erfart at arbeidsgivere har lagt positiv vekt på at utdanningen er tatt i utlandet varierer sterkt med fag, noe som framgår av tabell 6.2. I denne tabellen har vi selektert bort de som svarer vet ikke/ikke aktuelt. Vi har også slått sammen kategoriene ”stor fordel” og ”litt fordel” og ”stor ulempe” og ”litt ulempe”.

Tabell 6.2 *Opplevelse av hvorvidt norske arbeidsgivere har vurdert det som fordelaktig å ha utdanning fra utlandet etter utdanningsbakgrunn. Prosent.*

	Fordel	Nøytral	Ulempe	N
Teknisk/naturvit. utd. på høyere nivå	77	17	6	181
Økonomiske og administrative fag	84	11	5	202
Samfunnsfag	76	18	6	65
Humaniora	67	17	17	32
Medisin	31	62	8	79
Andre helsefag på h. nivå	55	45	0	35
Helsefag lavere nivå	57	38	6	194
Ingeniørfag, lavere nivå	45	55	0	20
Annet	76	16	7	126
Total	71	23	6	934

Vi ser at andelen som har erfart at utenlandsstudier betraktes som positivt er høyest innenfor økonomi og administrasjon, men også innenfor teknisk/naturvitenskapelig utdanning på høyere nivå og innenfor samfunnsfag er andelen høye. Andelen er relativt lav blant de som har studert medisin. Dette kan tenkes å ha sammenheng med at dette er en utdanning som er relativt lik i ulike land, og at mulighetene for å bringe inn ”annerledes” faglig kunnskap er begrenset. Ut fra et slikt resonnement kunne man imidlertid forvente en lavere andel med positive erfaringer også innenfor andre helsefagutdanninger. Andre mulige forklaringer kan være arbeidsgiverskepsis til utenlandsk utdanning eller at høy etterspørsel etter leger gjør utdanningsland mindre betydningsfullt.⁵

Andelen som har erfart at utenlandsstudier vurderes positivt varierer også med i hvilket land utdanningen er tatt. Som det framgår i tabell 6.3 har de som har studert i Storbritannia og USA har langt oftere enn andre opplevd at utenlandserfaringen har blitt vurdert positivt.

⁵ Forøvrig kan det nevnes at mange av de medisinske kandidatene har vært turnustjeneste store deler av perioder etter endt utdanning, og således ikke i samme grad har vært eksponert for ordinære ansettelsesprosesser.

Tabell 6.3 *Andel som har opplevd at norske arbeidsgivere har vurdert det som en fordel å ha utdanning fra utlandet etter utdanningsregion. Prosent.*

Utdanningsregion	Prosent	N
Norden	56	277
Storbritannia	87	244
Europa ellers	57	221
USA	81	129
Annet	70	61
Total	71	932

6.2 Vektlegging av ulike aspekter ved utdanning fra utlandet

Hvilke forhold ved utenlandsutdanning er det så arbeidsgivere setter pris på? Er det selve utdanningen, eller er det utenomfaglige forhold som språk og kulturkunnskap? Slike forhold kan være overlappende, og vanskelige å skille fra hverandre, men respondentene ble likevel bedt om å angi i hvilken grad de har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på fire ulike forhold. Resultatene framgår av tabell 6.4 – 6.7.

Tabell 6.4 *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på det faglige innholdet i utdanningen. Prosent.*

	Norsk bakgrunn N=708	Innvandrer- bakgrunn N=313	Total N=1021
I stor grad	36	31	34
I noen grad	36	30	34
I liten grad	16	10	14
Ikke i det hele tatt	5	13	7
Vet ikke/ikke aktuelt	8	15	10
Sum	100	100	100

Tabell 6.5 *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på språkkunnskaper. Prosent.*

	Norsk bakgrunn N=708	Innvandrer- bakgrunn N=313	Total N=1021
I stor grad	32	15	28
I noen grad	29	24	28
I liten grad	17	18	17
Ikke i det hele tatt	15	23	17
Vet ikke/ikke aktuelt	8	20	11
Sum	100	100	100

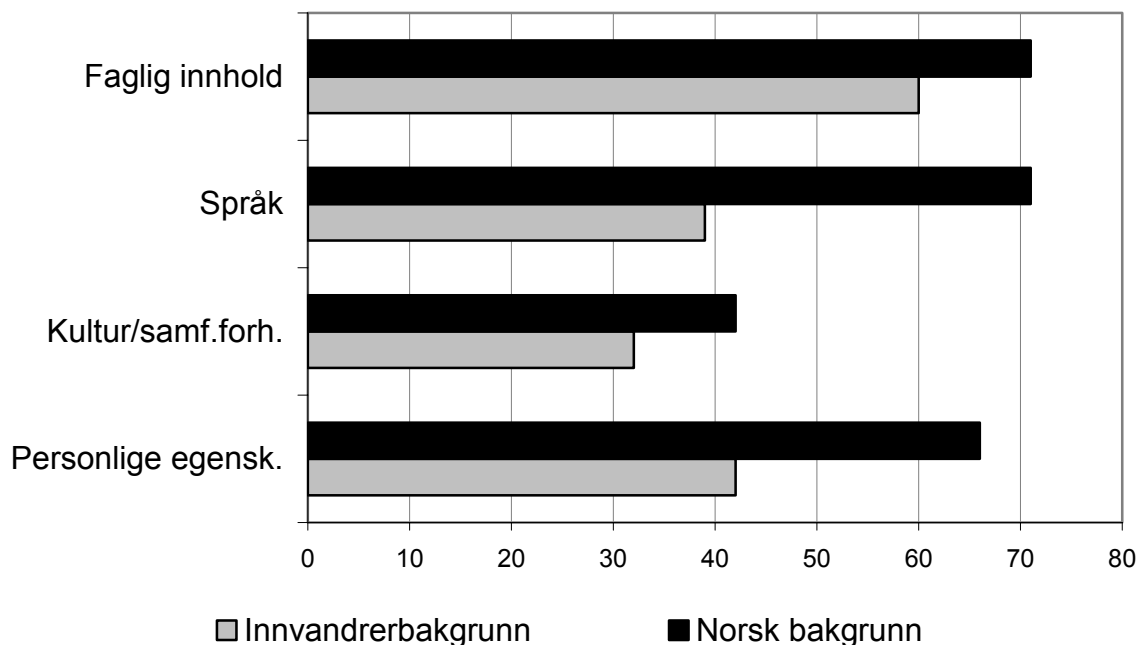
Tabell 6.6 *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på kjennskap til andre lands kultur/samfunnsforhold. Prosent.*

	Norsk bakgrunn N=707	Innvandrer- bakgrunn N=314	Total N=1022
I stor grad	14	9	13
I noen grad	29	23	27
I liten grad	29	24	28
Ikke i det hele tatt	19	25	21
Vet ikke/ikke aktuelt	9	20	12
Sum	100	100	100

Tabell 6.7 *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier. Prosent.*

	Norsk bakgrunn N=708	Innvandrer- bakgrunn N=314	Total N=1022
I stor grad	32	15	27
I noen grad	34	27	33
I liten grad	14	13	14
Ikke i det hele tatt	8	19	11
Vet ikke/ikke aktuelt	12	26	15
Sum	100	100	100

Mange har erfart at faglig innhold, språkkunnskaper og personlige egenskaper er blitt verdsatt. De norske har i større grad enn de innvandrede opplevd at arbeidsgiver har lagt positiv vekt på deres utenlandserfaring. Når det gjelder språk er dette ikke spesielt overraskende, tatt i betraktning mange av de norske har studert i engelskspråklige land, mens en høy andel av de innvandrede har studert i nordiske land. Når det gjelder spørsmålet om personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier, kan det være at dette spørsmålet ikke oppleves som særlig relevant for de med innvandrerbakgrunn. Spørsmålet var først og fremst beregnet på norske som har studert i utlandet, ettersom tidligere forskning viser at utenlandsstudenter mener de vokser og utvikler seg mye på de utfordringene de stilles ovenfor som utenlandsstudent (Wiers-Jenssen 2003, Stensaker og Wiers-Jenssen 1998). Når det gjelder kjennskap til et lands kultur-/samfunnsforhold, så ser vi at det er relativt få som har opplevd at arbeidsgivere legger stor vekt på dette. Figur 6.1 oppsummerer resultatene fra tabell 6.5 – 6.8 gjennom å vise andelen som har opplevd at arbeidsgivere i ”stor grad” eller ”noen grad” har lagt vekt på ulike forhold.

Figur 6.1 *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i "stor grad" eller "noen grad" har lagt positiv vekt på ulike sider ved utenlandsutdanningen i ansettelsesprosessen. Prosent.*

Vi har også sett på om det er forskjeller i hvilke faktorer kandidatene har opplevd at arbeidsgivere har lagt vekt på, etter hvilket land de har studert. Vi finner at de som har studert i Storbritannia og USA har mer positive erfaringer enn andre, ikke bare når det gjelder arbeidsgivers vurdering av språk, men også når det gjelder andre faktorer (se vedleggstabell C-F).

7 Anvendelse av utenlandserfaring i arbeidssituasjonen

I forrige kapittel framgikk det at en høy andel av tidligere utenlandsstudenter mener at arbeidsgivere har lagt positiv vekt på utenlandserfaring i ansettelsesprosessen. Men i hvilken grad kommer utenlandserfaringen til *anvendelse* i praktisk yrkesutøvelse? Får man anledning til å benytte de kunnskaper og erfaringer man har ervervet seg gjennom studier i utlandet? I tabell 7.1-7.5 har vi tatt utgangspunkt i de som oppgir yrkesaktivitet som sin hovedaktivitet. Ut fra at vi tidligere har sett at omfanget av overkvalifisering er begrenset (kapittel 5), forventer vi at de fleste finner høy grad av anvendelse for utdanningen sin i arbeidssituasjonen. Når det gjelder forhold som språk og kultur, er resultatene imidlertid mindre forutsigbare.

Tabell 7.1 Andel som får benyttet det faglige innholdet i utdanningen i sitt arbeid. Prosent.

	Norsk bakgrunn N=636	Innvandrer- bakgrunn N=276	Total N=912
I stor grad	69	69	69
I noen grad	24	17	20
I liten grad	8	7	8
Ikke i det hele tatt	2	3	2
Vet ikke/ikke aktuelt	1	5	2
Sum	100	100	100

Tabell 7.2 Andel som får benyttet språkkunnskaper i sitt arbeid. Prosent.

	Norsk bakgrunn N=634	Innvandrer- bakgrunn N=276	Total N=910
I stor grad	42	29	39
I noen grad	24	20	23
I liten grad	21	27	22
Ikke i det hele tatt	11	15	12
Vet ikke/ikke aktuelt	1	10	3
Sum	100	100	100

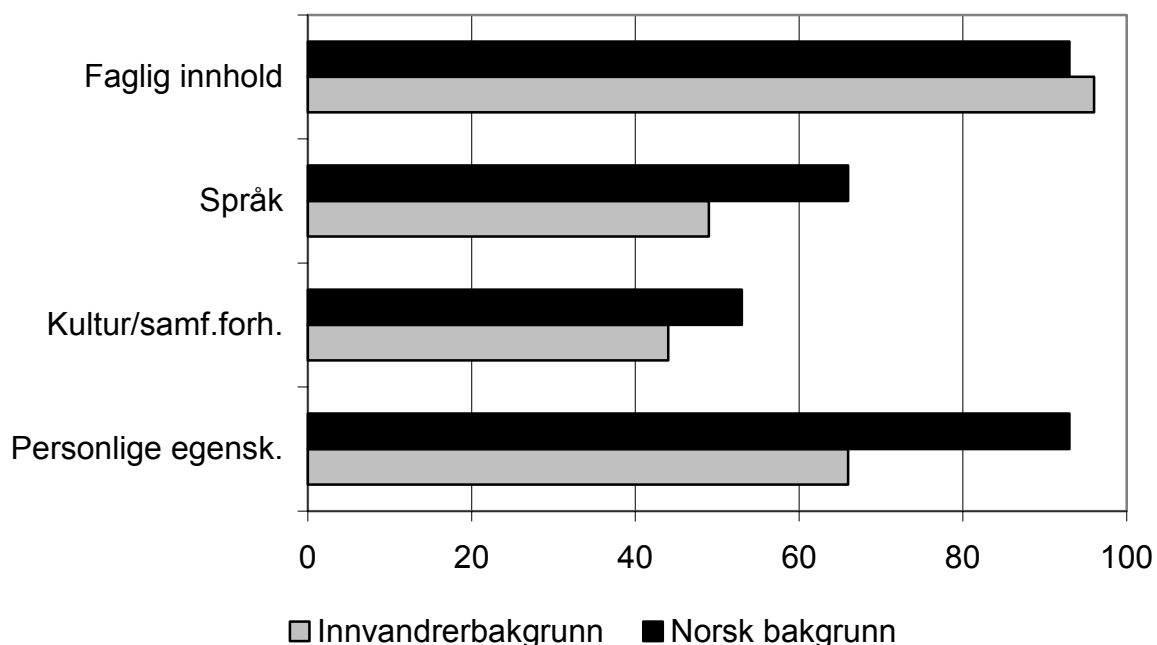
Tabell 7.3 Andel som får benyttet kjennskap til studielandets kultur/samfunnsforhold i sitt arbeid. Prosent.

	Norsk bakgrunn N=631	Innvandrer- bakgrunn N=276	Total N=907
I stor grad	22	19	22
I noen grad	31	25	30
I liten grad	30	25	29
Ikke i det hele tatt	16	17	16
Vet ikke/ikke aktuelt	1	14	4
Sum	100	100	100

Tabell 7.4 Andel som får benyttet personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier i sitt arbeid. Prosent.

	Norsk bakgrunn N=633	Innvandrer- bakgrunn N=277	Total N=910
I stor grad	65	43	59
I noen grad	28	23	27
I liten grad	5	7	6
Ikke i det hele tatt	1	7	2
Vet ikke/ikke aktuelt	2	21	6
Sum	100	100	100

Figur 7.1 oppsummerer resultatene fra tabell 7.1-7.5, og viser andelen som i noen grad eller i stor grad får anvendt erfaringer fra utlandet i arbeidet.

Figur 7.1 Andel som i "stor grad" eller "noen grad" får benyttet ulike sider ved utenlandsutdanningen i sitt arbeid blant dem som har yrkesaktivitet som sin hovedaktivitet. Prosent.

Det er altså det faglige innholdet i utdanningen som flest kandidater oppgir at kommer til anvendelse i arbeidssituasjonen. Kunnskap om et lands kultur og samfunnsforhold er det langt færre som opplever at de får bruk for. Personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier oppfattes som anvendbare av mange, særlig av de med norsk bakgrunn. At det er så vidt store forskjeller mellom de med norsk bakgrunn og de med innvandrerbakgrunn her, kan tenkes å ha sammenheng med at dette spørsmålet kan oppfattes som irrelevant av de med innvandrerbakgrunn. Som nevnt i forrige kapittel, er dette spørsmålet i utgangspunktet beregnet på de med norsk bakgrunn.

Relativt mange får også benyttet språkkunnskaper, men dette gjelder i større grad dem med norsk bakgrunn enn de med innvandrerbakgrunn. Anvendelse av språkkunnskaper må sees i sammenheng med studieland, ettersom kandidatene med norsk bakgrunn har i større grad studert i engelskspråklige land. Tabellene 7.5-7.8 viser anvendelse av ferdigheter etter studieland/-region, og av disse framgår det blant annet at de som har studert i Storbritannia og USA i høyere grad enn andre benyttet språkkunnskapene sine i jobbsituasjonen.

Tabell 7.5 *Andel som får brukt faglige kunnskaper i sitt arbeid. Prosent.*

	Norden N=285	Storbritannia N=224	Europa for øvrig N=226	USA N=127	Annet N=56
I stor grad	78	65	71	69	54
I noen grad	16	23	19	20	25
I liten grad	3	10	7	10	13
Ikke i det hele tatt	1	2	2	1	4
Vet ikke/ikke aktuelt	3	0	1	0	4
Sum	100	100	100	100	100

Tabell 7.6 *Andel som får brukt språkkunnskaper i sitt arbeid etter utdanningsregion. Prosent.*

	Norden N=285	Storbritannia N=223	Europa for øvrig N=225	USA N=127	Annet N=56
I stor grad	19	59	25	59	37
I noen grad	20	23	29	20	25
I liten grad	28	12	29	17	29
Ikke i det hele tatt	23	3	16	4	8
Vet ikke/ikke aktuelt	10	2	1	0	0
Sum	100	100	100	100	100

Tabell 7.7 *Andel som får brukt kjennskap til andre lands kultur/samfunnsforhold i sitt arbeid etter utdanningsregion. Prosent.*

	Norden N=285	Storbritannia N=220	Europa for øvrig N=225	USA N=127	Annet N=56
I stor grad	19	25	18	24	16
I noen grad	22	36	27	31	32
I liten grad	28	24	34	33	28
Ikke i det hele tatt	18	14	19	11	16
Vet ikke/ikke aktuelt	13	1	2	0	8
Sum	100	100	100	100	100

Tabell 7.8 *Andel som får brukt personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier i sitt arbeid etter utdanningsregion. Prosent.*

	Norden N=285	Storbritannia N=223	Europa for øvrig N=225	USA N=127	Annet N=56
I stor grad	47	66	66	61	46
I noen grad	24	28	22	35	25
I liten grad	9	3	6	3	8
Ikke i det hele tatt	5	1	2	0	8
Vet ikke/ikke aktuelt	14	2	5	1	13
Sum	100	100	100	100	100

Vi har også sett på anvendelsen av ulike typer kompetanse varierer med hvilket fag man har studert. Tabell 7.9 viser variasjoner andelene som oppgir at de i "stor grad" får anvendt sine erfaringer fra utlandet i arbeidssituasjonen.

Tabell 7.9 *Andel som i "stor grad" brukt ulike kunnskaper i arbeidssituasjonen i sitt arbeid etter utdanningstype. Prosent.*

	Faglig kunnskap	Språk- kunnskap	Kultur og samf. forh.	Personlige egenskap.	N
Teknisk/naturvit. utd. på høyere nivå	74	61	22	51	186
Økonomiske og administrative fag	57	42	23	67	199
Samfunnsfag	57	50	17	57	61
Humaniora	40	60	33	64	26
Medisin	86	15	18	55	87
Andre helsefag på høyere nivå	91	18	18	82	36
Helsefag lavere nivå	87	14	22	57	181
Ingeniørfag, lavere nivå	55	25	23	33	21
Annet	77	44	23	56	120
Total	69	39	21	59	917

Vi ser at det er relativt store forskjeller i opplevd anvendelse av faglig kunnskap fra utlandet. Ulike helsefag og teknisk vitenskapelig utdanning på høyere nivå skårer høyt. Dette er rimelig å tolke i sammenheng med at dette i hovedsak er profesjonsfag der i sammenhengen mellom utdanning og arbeidsoppgaver er sterk, og vi ville trolig finne et liknende mønster for kandidater utdannet i Norge. Det er også store variasjoner i anvendelse av språkkunnskaper. Dette kan imidlertid ikke ses isolert fra studieland. Eksempelvis har de med ulike former for helsefagsutdanning sjeldnere studert i engelskspråklige land enn andre.

8 Avslutning

Denne rapporten har gitt et innblikk i noen aspekter ved overføring av kompetanse fra utlandet til det norske arbeidsmarkedet. Resultatene viser at et flertall av de utenlandsutdannede har erfart at norske arbeidsgivere har lagt positiv vekt på at de har utdanning fra utlandet. De aller fleste mener også at de får benyttet utenlandserfaringen i arbeidssituasjonen. Også ut fra arbeidsmarkedsstatus, synes de gruppene som inngår i undersøkelsen å være godt integrert i det norske arbeidsmarkedet.

Halvparten av de som inngår i undersøkelsen har ikke søkt om formell godkjenning av utdanningen. Dette kan tenkes å ha flere årsaker. En mulig forklaring er at formell godkjenning ikke oppleves som nødvendig for å få jobb med en del utdanninger. Innenfor en del fagområder (særlig helsefag) er det påkrevd å ha en formell autorisasjon for å kunne utøve sitt yrke, men for andre fag (for eksempel økonomi, teknologi eller samfunnsfag) kreves ikke formell godkjenning for å kunne arbeide. Mange arbeidsgivere selv oppfatter seg nok selv som kompetente til å vurdere utdanning, i hvert kan vi konstatere at mange har rekruttert utenlandskandidater uten formell godkjenning i den perioden vi har undersøkt. En annen mulig forklaring er at noen unnlater å søke av årsaker som for eksempel kompliserte søknadsprosedyrer, mangel på informasjon eller liknende.

Resultatene indikerer en høy grad av overførbarhet av utdanning fra utlandet. Mulige forklaringer på dette kan være:

Konjunkturer. Kandidatene er uteksaminert i en periode med lav arbeidsledighet. Dette bidrar trolig til gode muligheter, også for personer med en utdanningsbakgrunn norske arbeidsgivere i utgangspunktet har mindre kjennskap til.

Tidsspennet mellom uteksaminerings- og intervjuetidspunkt (3,5 -5 år). Eventuelle overgangsproblemer med å komme seg inn på arbeidsmarkedet kan være overvunnet. Kandidatundersøkelsen 2002 gir mulighet for å analysere disse overgangsprosessene nærmere.

Uvalg av fag. Undersøkelsen dekker ikke alle fagområder, og inkluderer hovedsakelig utdanninger der det finnes liknende tilbud i Norge. Det kan tenkes at personer med andre typer utdanninger (for eksempel mediefag), og mindre sammenlignbare utdanninger (for eksempel kunstfag) opplever større problemer med å få formell og uformell aksept for sin utdanning i Norge.

Utdanningens opprinnelsesland. Få av respondentene i undersøkelsen har studert i land utenfor Europa og USA. Personer med utdanning fra utviklingsland er i liten grad representert, og ettersom undersøkelsen kun inkluderer personer uteksaminert i 1997-99, fanger den i liten grad opp kandidater uteksaminert fra Australia. Det er følgelig stort sett

kandidater med utdanningsbakgrunn fra ”tradisjonelle” studieland som inngår i undersøkelsen. Det kan tenkes at arbeidsgivere er mer positivt innstilt til å rekruttere slike, enn personer med bakgrunn fra mindre kjente utdanningssystemer. Undersøkelsen har i liten grad bidratt til økt kunnskapsstatus når det gjelder personer med utdanning fra utenfor Europa og ikke-engelskspråklige land.

Som nevnt innledningsvis, er denne rapporten utarbeidet på grunnlag av et kortsiktig oppdragsprosjekt. Det har derfor ikke vært rom for utdypende analyser og tolkninger. Ideelt sett ville det vært ønskelig å foreta analyser der man kontrollerer for flere variable samtidig, om for eksempel utdanningstype og studieland. Videre kunne det vært interessant å se om de indikatorene vi har belyst berøres av forhold som utdanningens prestisje, om deler av utdanningen er tatt i Norge med mer. Dette er blant de forhold vi ønsker å få analysert nærmere i senere arbeider. Denne rapporten bidrar likevel med nyttig informasjon på et felt som tidligere har vært lite belyst.

Referanser

- Ball & Chik (2001), Early employment outcomes of home and foreign educated graduates – the Malaysian experience. *Higher Education*, 42, p.171-189.
- Bratsberg, B. & J.F. Ragan (2002), The impact of host-country schooling on earnings – A study of male immigrants in the United States. *Journal of Human Resources*, 37:1, p.63-105.
- Dalheim, E. (2001), Med utdanning i bagasjen. *Samfunnsspeilet* nr. 2.
- Friedberg, RAM. (2000), you can't take it with you? Immigrant assimilation and the portability of human capital. *Journal of Labor Economics*, 18:2
- Funkhouser, E. & S.T. Trejo (1995): "The decline in immigrants labor market skills: Did it continue in the 1980?" *Industrial and Labour Relations Review*, 48:4, p.792-811.
- Hayfron, J.E. (2001), Language training, language proficiency and earnings of immigrants in Norway. *Applied Economics* 33: 1971-79.
- Jahr, V. and U. Teichler (2000), *Employment and Work of former ERASMUS students* <http://europa.eu.int/comm/education/evaluation/soc5.pdf> 16.07.02
- Krahn, H, T. Derwing, M. Mulder & L. Wilkinson (2000), Educated and Unemployed: Refugee Integration into the Canadian Labour Market. *Journal of International Migration and Integration*, 2000:1.
- Lie, B. (2003), Store forskjeller i innvandreres utdanningsnivå. *Samfunnsspeilet* nr 3.
- Longva, P. og O. Raaum (1998), *Unemployment and Relative Earnings of Immigrants*. Memo 2/1998. Oslo: Department of Economics, University of Oslo.
- Lånekassen (2003), *Norske elever og studenter i utlandet 2002-2002*. Oslo: Lånekassen.
- Raaum (1999), Utdanning, språkkunnskaper og inntekt blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. *Søkelys på arbeidsmarkedet* 16: 191-199.
- Stensaker, B. og J. Wiers-Jenssen (1998), *Utvidet utbytte? Norske studenter i Glasgow, Stockholm, Berlin og København*. Rapport 5/98. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- St. meld. nr. 19 (1996-97), *Om studier i utlandet*. Oslo: Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- St. meld nr. 27 (2000-2001), *Gjør Din plikt, krev din rett*. Oslo: Kirke- utdannings og forskningsdepartementet
- Støren, L.A. (2002): *De første årene av karrieren. Forskjeller og likheter mellom minoritet og majoritet med høyere utdanning*. Rapport 7/2002. Oslo: NIFU

Tremblay, K. (2002): "Student Mobility towards OECD countries: A comparative analysis". In OECD 2002; *International Mobility and the highly skilled*. Paris: OECD.

Wiers-Jenssen, J. (2003), *Over bekken etter vann? Hvorfor studere i utlandet når det finnes lignende tilbud i Norge?* Skrifserie 26/2003. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Wiers-Jenssen, J. (1999), *Utlendighet eller utflukt? Norske studenters vurderinger av å studere i utlandet*. Rapport 9/99. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.

Zadeh, M.S. (1999), *Utlandsstudier – til hvilken nytta? En utvärdering av effekter av utlandsstudier*. Högskoleverket.

<http://www.nifu.no/kandidat/kandund2002/startside2002.html>

<http://www.med.uio.no/medfak/utenlandsmed/tilleggsutdanning.html>

Tabell- og figuroversikter

Tabeller

Tabell 2.1	Grupper inkludert i kandidatundersøkelsen 2002	11
Tabell 3.1	Utdanningstype, detaljert.....	13
Tabell 3.2	Utdanningstype, 9 kategorier	14
Tabell 3.3	Uteksamineringsregion. Prosent.....	15
Tabell 3.4	Innvandringsårsak. Prosent. N= 312	15
Tabell 3.5	Statsborgerskap ved undersøkelsestidspunkt blant kandidater med innvandrerbakgrunn. Prosent. N=328	16
Tabell 4.1	Andel som har søkt om formell godkjenning av utdanning fra utlandet. N=1040	17
Tabell 4.2	Andel som har søkt godkjenning av utdanning fra utlandet. Prosent.....	18
Tabell 4.3	Andel som har fått anbefaling/godkjenning. Prosent. N= 1040	19
Tabell 4.4	Andel som har fått godkjent utdanning blant kandidater med norsk bakgrunn og innvandrerbakgrunn. Prosent.....	19
Tabell 4.5	Andel som hevder det kreves tilleggsutdanning for å få utdanningen godkjent i Norge. Prosent.	20
Tabell 4.6	Omfang av nødvendig tilleggsutdanning. Prosent.	20
Tabell 5.1	Hovedaktivitet i uken 11-17.11 2003. Prosent.	21
Tabell 5.2	Hovedaktivitet i uken 11-17.11 2003 etter om man har søkt godkjenning eller ikke. Prosent.	22
Tabell 5.3	Mistilpasning blant kandidater i arbeidsstyrken. Prosent.....	23
Tabell 5.4	Andel mistilpassede etter fagområde. Prosent.	23
Tabell 6.1	Opplevelse av hvorvidt norske arbeidsgivere har vurderte det som fordelaktig å ha utdanning fra utlandet. Prosent.....	25
Tabell 6.2	Opplevelse av hvorvidt norske arbeidsgivere har vurderte det som fordelaktig å ha utdanning fra utlandet etter utdanningsbakgrunn. Prosent.	26
Tabell 6.3	Andel som har opplevd at norske arbeidsgivere har vurderte det som en fordel å ha utdanning fra utlandet etter utdanningsregion. Prosent.....	27
Tabell 6.4	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på det faglige innholdet i utdanningen. Prosent.	27
Tabell 6.5	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på språkkunnskaper. Prosent.	27
Tabell 6.6	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på kjennskap til andre lands kultur/samfunnsforhold. Prosent.	28
Tabell 6.7	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier. Prosent.	28
Tabell 7.1	Andel som får benyttet det faglige innholdet i utdanningen i sitt arbeid. Prosent.	30
Tabell 7.2	Andel som får benyttet språkkunnskaper i sitt arbeid. Prosent.	30
Tabell 7.3	Andel som får benyttet kjennskap til studielandets kultur/samfunnsforhold i sitt arbeid. Prosent.	30

Tabell 7.4	Andel som får benyttet personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier i sitt arbeid. Prosent.	31
Tabell 7.5	Andel som får brukt faglige kunnskaper i sitt arbeid. Prosent.....	32
Tabell 7.6	Andel som får brukt språkkunnskaper i sitt arbeid etter utdanningsregion. Prosent.....	32
Tabell 7.7	Andel som får brukt kjennskap til andre lands kultur/samfunnsforhold i sitt arbeid etter utdanningsregion. Prosent.....	32
Tabell 7.8	Andel som får brukt personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier i sitt arbeid etter utdanningsregion. Prosent.	33
Tabell 7.9	Andel som i ”stor grad” brukt ulike kunnskaper i arbeidssituasjonen i sitt arbeid etter utdanningstype. Prosent.	33

Figurer

Figur 6.1	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ”stor grad” eller ”noen grad” har lagt positiv vekt på ulike sider ved utenlandsutdanningen i ansettelsesprosessen. Prosent.....	29
Figur 7.1	Andel som i ”stor grad” eller ”noen grad” får benyttet ulike sider ved utenlandsutdanningen i sitt arbeid blant dem som har yrkesaktivitet som sin hovedaktivitet. Prosent.	31

Vedleggstabeller

Vedleggstabell A	Andel som har søkt godkjenning direkte til norsk lærested etter fagområde. Prosent.	41
Vedleggstabell B	Andel som har søkt om autorisasjon/profesjongodkjenning etter fagområde. Prosent.....	41
Vedleggstabell C	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på det faglige innholdet i utdanningen etter utdanningsregion. Prosent.....	42
Vedleggstabell D	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på språkkunnskaper etter utdanningsregion. Prosent.	42
Vedleggstabell E	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på kjennskap til andre lands kultur/samfunnsforhold etter utdanningsregion. Prosent.....	42
Vedleggstabell F	Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier etter utdanningsregion. Prosent.....	43

Vedleggstabeller

Vedleggstabell A *Andel som har søkt godkjenning direkte til norsk lærested etter fagområde. Prosent.*

Utdanningstype	Prosent	N
Teknisk/naturvitenskapelig utd. på høyere nivå	41	202
Økonomiske og administrative fag	22	217
Samfunnsfag	11	70
Humaniora	14	39
Medisin	10	90
Andre helsefag på høyere nivå	15	42
Helsefag lavere nivå	6	210
Ingeniørfag, lavere nivå	8	24
Annet	11	145
Total	19	1039

Vedleggstabell B *Andel som har søkt om autorisasjon/profesjonsgodkjenning etter fagområde. Prosent.*

Utdanningstype	Prosent	N
Teknisk/naturvitenskapelig utd. på høyere nivå	4	202
Økonomiske og administrative fag	5	217
Samfunnsfag	11	70
Humaniora	0	39
Medisin	93	90
Andre helsefag på høyere nivå	85	42
Helsefag lavere nivå	89	210
Ingeniørfag, lavere nivå	15	24
Annet	13	145
Total	28	1039

Vedleggstabell C *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på det faglige innholdet i utdanningen etter utdanningsregion. Prosent.*

	Norden N=309	Storbritannia N=260	Europa for øvrig N=242	USA N=141	Annet N=69
I stor grad	35	41	26	36	23
I noen grad	33	36	33	39	29
I liten grad	12	14	18	15	16
Ikke i det hele tatt	9	4	12	3	13
Vet ikke/ikke aktuelt	11	12	12	8	19
Sum	100	100	100	100	100

Vedleggstabell D *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på språkkunnskaper etter utdanningsregion. Prosent.*

	Norden N=309	Storbritannia N=260	Europa for øvrig N=241	USA N=141	Annet N=70
I stor grad	9	43	19	42	26
I noen grad	14	35	28	37	29
I liten grad	22	11	23	13	16
Ikke i det hele tatt	37	4	20	4	13
Vet ikke/ikke aktuelt	17	8	10	5	16
Sum	100	100	100	100	100

Vedleggstabell E *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på kjennskap til andre lands kultur/samfunnsforhold etter utdanningsregion. Prosent.*

	Norden N=309	Storbritannia N=259	Europa for øvrig N=242	USA N=141	Annet N=70
I stor grad	5	15	15	17	13
I noen grad	16	37	24	35	20
I liten grad	26	30	26	29	27
Ikke i det hele tatt	36	9	23	13	17
Vet ikke/ikke aktuelt	17	9	9	6	23
Sum	100	100	100	100	100

Vedleggstabell F *Andel som har opplevd at arbeidsgivere i ansettelsesprosessen har lagt positiv vekt på personlige egenskaper utviklet gjennom utenlandsstudier etter utdanningsregion. Prosent.*

	Norden N=309	Storbritannia N=260	Europa for øvrig N=242	USA N=141	Annet N=70
I stor grad	19	30	30	33	29
I noen grad	29	39	30	37	23
I liten grad	13	14	15	15	13
Ikke i det hele tatt	19	5	14	4	13
Vet ikke/ikke aktuelt	19	12	13	10	23
Sum	100	100	100	100	100

